



Soldaten fra Nybøl

Af Arne Jessen, Nybøl

Dette er beretningen om en soldat fra 1864. Fortællingen er uddrag af soldatens dagbog og materiale hentet på diverse arkiver. Soldaten blev indkaldt som forstærkningsmand, lige inden krigen brød ud. Soldatens krig varede tre måneder, så blev han taget til fange. Indkaldelsen var til det 20. regiment, som var placeret i det centrale forsvar af Dannevirke. Soldaten kom derfor først frem til sit regiment efter rømningen og tilbagetrækningen.

20. regiment var en del af 8. brigade (Scharffenberg), der foretog det blodige udfald fra brohovedet den 18. april om eftermiddagen. Her blev soldaten taget til fange og ført til det lille fyrstendømme Schweidnitz i Nieder Schlesien.

Dagbogen giver et godt billede af den selvfølge, hvormed man fandt sig i sin skæbne, og hvordan man - trods alt - fik et godt og menneskeligt forhold til sine "ærkefjender".

*Forstærkningsmand Frederik Hansen, Nybøl,
20. regiment, 6. kompagni nr. 453*

Frederik Hansen på Præstevænget 1 i Nybøl tog det ganske roligt, da indkaldelsen til forstærkningstjeneste kom. Han havde været indkaldt til aftjening af sin værnepligt i 1853 i Flensborg. Dengang havde han godt nok ikke været gift med Cathrine fra Blans, men han syntes ikke, strabadserne var noget at snakke om. Denne gang var det dog alvor, og det var jo en stor og stærk modstander, som hæren var imod, så familien mente, at der skulle passes på. Frederiks far sagde, at når man var slesviger, så kæmpede man for konge og fædreland. 1849 havde preusserne fået snuden fuld, og det samme kunne vel ske igen.

Frederiks mor mente, at kamphanerne nok skulle komme til fornuft! Det, Frederik syntes var værst, var at undvære sine tre børn. Nu måtte Cathrine jo passe på hjemmet.

Det havde lige været nytår. De havde festet med Frederiks far og mor på Præstevænget 1 - dér var Frederik født for 34 år siden. Det var den sidste søn-



Præstevænget 1, Nybøl - Frederik Hansens fødehjem og bolig 1830 til 1870



I forgrunden Nybøl Skole under krigen 1864. Til venstre står klokke-tårnet, der mangler sin beklædning, som blev anvendt til opvarmning i den kolde tid. I midten degn Bundesens hus. I denne skole kom Frederik hver dag fra 1837 til 1845

dag, forstærkningsmanden havde sammen med sin familie i lang tid, så Frederik tænkte på sin tid i Nybøl.

Dengang, i 1830, var Frederiks far og mor, Hans og Anna Magdalene, lige flyttet til byen fra Skodsbøl sammen med Frederiks to ældre søstre, Cathrine Marie på 6, og Anna på 3 år. I Skodsbøl boede den lille familie hos bedstefar Friedrich Hansen, der i mange år havde været skrædder i Egersund. Farmor Kathrine Marie havde hjulpet med at passe de to små piger, men nu måtte de nøjes med mor og far. Nu var der ikke mere plads i det lille hjem i Skodsbøl, da Anna Magdalena ventede den lille Fritz, som de ville kalde ham. Morfar Thomas, og mormor Anna Lund passede kroen lige ved siden af kirken i Nybøl, så ind i mellem blev pigerne også passet hos dem.

De næste syv år gik med at klare dagen og vejen. Lille Fritz var i gode hænder hos de to ældre søskende, der fik nok at se til, for bare tre år efter fik Fritz en lillesøster. Hun kom til at hedde Anna Magdalena ligesom hendes mor. Et par år efter skulle Fritz have haft en lillebror, men han døde under fødslen. Herefter besluttede far og mor, at de ikke skulle have flere børn. I flere år legede Fritz på gaden uden for huset og i bækken lige ved siden af.

I 1837 kom den store dag, hvor Fritz skulle i skole. Det gik smertefrit, da begge de store piger gik der i forvejen, så de tog bare Fritz med derhen på dagen. Tre år efter tog de alle bare lille Anna Magdalena med en morgen, og så var de alle samlet i skolen hver dag.

Hvert år skulle børnene hjælpe hjemme på kådnerstedet om efteråret. De ældste gik hjemme på skift, én uge ad gangen, når kartofler skulle samles eller andet ordnes. Kådner Hans Hansen og hustru var ganske godt tilfredse med

børnene. De havde fået at vide, at de klarede sig godt, og de ikke havde mere forsømmelse end alle andre. Faderen havde set skoleprotokollen for 4. kvartal 1839 og kunnet konstatere, at den ældste, Catharine Marie, havde været i skole 35 dage i kvartalet, Anna havde været der 32 dage, Fritz havde haft fremmøde i 41 dage, og den lille Anna Magdalena gik i skole 45 dage. Deres flid og opførsel var god, så det var Hans Hansen godt tilfreds med.

Fritz kunne lide at gå i skole. Hver dag fra 8 til 16, onsdag eftermiddag fri, oplevede de mange ting, mente Fritz. Dagen startede med morgenbøn og én time religion. Det, Fritz helst ville, var at skrive og læse, men også at høre om stjernerne og få gode historier - det kunne begejstre ham. Om lørdagen skulle han komme og høre søndagens prædiken, for da skulle han i kirke.

Lige så snart pigerne var færdige med skolen, kom de ud at tjene hos andre. Cathrine Marie kom i tjeneste hos Jess Asmussen, Dybbøl, og Anne kom ikke så langt væk, nemlig hos Hans Peter Petersen Nybøl.

Nu begyndte Fritz at gå til præst for at blive konfirmeret. Fritz var 15 år gammel, og hos præsten var han sammen med seks drenge og otte piger, der havde samme ærinde. Den 5. april 1846 blev Fritz konfirmeret, hvilket var en stor dag. Konfirmanden havde samtidig 16 års fødselsdag. Den dag blev der festet på Præstevænget 1.

1852 dør Fritz' farfar, der er enkemand og flyttet til Præstevænget i Nybøl.

Fritz, eller Frederik, som der stod på indkaldelsen til værnepligten i 1853, var glad for, at der skete noget i tilværelsen. Knægten var vokset godt til i løbet af årene og var blevet kraftig og stærk ved at hjælpe til hjemme og på andre kådnersteder i Nybøl.

Den 30. maj 1853 rejste den unge mand til Flensborg for at melde sig til tjeneste. Inden han tog hjemmefra, besluttede han sig for at medbringe en lille brun, læderindbundet lommebog, som han havde erhvervet sig. Frederik ville skrive dagbog om opholdet under indkaldelsen, så var det nemmere at fortælle om det, når han kom hjem.

Frederik Hansen skriver:

” Den 30. Maj 1853 rejste jeg til Flensburg og meldte mig til Melitair-tjeneste. Hvorpaa jeg straks fik Quarteer hos Jens Mørck i Sct. Jørgen Bye. Hvorefter jeg stillede om Eftermiddagen og blev overskreven til 4. Jægerkorps 1. Compagnie og fik No. 46. Hvorpaa vi straks blev udkommanderet paa Exeseerplassen for at sværge til Fanen, og fik orlov til at møde på Exeseerplassen neste Morgen den 1. Juni Klokken 5½.”

Således skriver Frederik nøjagtige tidspunkter m.m., hvor han har været, og hvad han har lavet i næsten hele hans tid som værnepligtig.

Et sted i dagbogen nævner Frederik et ophold i Sønderborg fra den 28. december 1853 til 6. april 1854. Frederik arbejdede en overgang på slottet hver dag i 4-5 timer.

” Den 6. April afmarserede Detachmentet fra Sønderburg Kl. 8 og kom til Rinkenæs Kl. 12. Den 7. afmarserede Detachmentet fra Rinkenæs Kl. 7 og kom til Flensburg Kl. 11½, og vi blev saa indquarteret. Jeg kom i Quarteer hos J. Nielsen No. 365 i Olof Samsons Gang.”

Frederik omtaler en episode den 18. april, hvor tre mand fra 4. kompagni mistede deres kokarde (huemærke). Én af dem fik oven i købet 50 rotteslag og en anden 15 af samme slags, fordi de alle havde misbrugt deres våben og bespottet de danske ved at spytte og træde på kokarden og have sjunget ”Slesvig-Holstein”.

” Den 15. (Juni) var vi til Exersits fra 7½ til m10. Denne Dag blev mine 2 Uhre stjaalen. Nu fra første Juli blev jeg Tjener hos Præmeerløjtnant von Larsen. Den 4. stillede vi Kl. 4 for at faa Selskins-Tornystre udleveret.”

I september var korpset på manøvre omkring Slesvig, uden at noget særligt bemærkes i bogen. I oktober bliver Frederik Hansen ordonnans, i øvrigt fortsættes den daglig rutine.

” Den 7de (Okt) blev vi Permitteret. Kl. 6 om Aftenen. Vi fik Afregning og tog Afsked.”

Det sidste notat er med blyant, og her holder første del af dagbogen op. På de følgende sider er der en række notater og sammentællinger. Ét af notaterne skal bemærkes og står sammenklemt nederst på en side:

” Udgivet til Brylluppet:

3 pd Kaffe	6 Mk	12 Sk.
11 pd Sukker	16 Mk	8 Sk.
$\frac{1}{4}$ pd Thee	1 Mk	12 Sk.
$1\frac{3}{4}$ pd Lys	2 Mk	12 Sk.
Røgtobak	4 Mk	”

Det fremgår ikke, om det er Frederik Hansens eget bryllup med Catharine Danielsen, men de to næste sider er fyldt med delvis ulæselige navne på folk i Nybøl og omegn. På den efterfølgende side står øverst oppe: Bryllupsgaver 180 rdl. 4 mk. Dette beløb forekommer stort for en håndværkers bryllup. (Først da Frederik indkaldes til forstærkning, tages bogen igen i brug!)

Da Frederik kom hjem den 8. oktober 1854 ved middagstid, var der mange, der ville snakke om opholdet i Flensborg og Sønderborg, selv om han havde været hjemme ind imellem. Allerede dagen efter var Frederik i gang med det daglige slid i marken på kådnerstedet, og det var han godt tilfreds med. Frederik var glad for at han havde lært at skrive i skolen.

Allerede næste år sker der noget i Nybøl, som har indflydelse på Præstevænget 1. Frederik bliver hjemme sammen med Anna Magdalena og hjælper til. Der flytter et ægtepar - uden børn - ind i huset. Konen skal arbejde rundt omkring, og manden på den nye vej der bygges fra Sønderborg til Gråsten.

Frederiks ældste søster, Cathrina Maria, blev gift den 23. oktober 1856 med den lokale boelsmand Nis Jacobsen. Frederiks far mente, at dette var til stor hjælp for hele familien, der nu havde fået familien mere samlet.

Frederik havde flere gange været i Blans og hjælpe til hos forskellige. Her havde han mødt Cathrine, som var datter af Jørgen og Ellen Danielsen, der var indsiddere og daglejere. Herefter ville Frederik hellere end gerne til Blans, og det kom han tit. Frederik var nu snart 30 år, så alle syntes, at det var på tide at få sit eget.

Så kom den store dag, hvor præsten i Ullerup Kirke lyste for parret Frederik Hansen og Cathrine Danielsen. Det var også på høje tid, for da var hustruen allerede tre måneder henne i sin første graviditet. Familien Hansen på Præstevænget var godt tilfreds.

Der blev indbudt til bryllup i Nybøl Kirke den 6. juli 1860. Der var mange mennesker, og Frederiks far kunne meddele selskabet, at det smukke par havde overtaget huset på Præstevænget 1 af sin forældre, der bliver boende.

Parret var klar til at passe forældre, og Anna Magdalena kom til verden den 2. oktober 1860. Frederik og Ellen var flittige mennesker, og huset blev sat i stand. Nu havde Frederik lært så meget håndværk, at andre godt ville have ham til at reparere hus og sætte bygninger i stand.

Nu gik det hele, som det skulle for den lille familie. Som en selvfølge indfandt barn nr. to sig. Det var lille Cathrine Helena, der så dagens lys 30. marts 1862. Nu havde de én nyfødt og én på to år. Ellen var vant til at arbejde, og Frederik var ved murerarbejdet. Frederiks far passede den lille parcel, der hørte til huset.

Frederik ville gerne have en søn. Foråret 1863 mærkede Ellen, at den var gal igen. Den 24. september var glæden stor, da Hans kom til verden. Frederik kunne se sønnen hjælpe sig med arbejdet senere hen i livet. Samme år bliver Cathrines søster, Helene Kristine, gift i Ullerup Kirke med ungkarl Hans Kristian Sander fra Blans.

Lige efter fødslen begyndte familien at være opmærksom på rygter og andre oplysninger fra København og Flensborg. Der var noget i gære. Københavnerne ville have Danmark til Ejderen. I Haderslev havde Frederik hørt, at der var en mand, der hed Lauritz Skau, der ophidsede folk til at forlange Danmark udvidet til syd for Slesvig. Rygterne bredte sig til Nybøl. Nu skulle der være krig som for 15 år siden. Nogle få var tyskervenlige og mente, at det var på tide med tysk i skolen og i kirkerne. Andre var mere til Danmark og mente, at det gik helt fint.

Frederik var tilhænger af den sidste mening, ligesom næsten alle i byen. Præsten Christensen var tysk, men god nok alligevel. Degnen Bundesen var dansk, så de to ting udlignede hinanden, mente Frederik. Underhånden var der givet tilsagn fra fattigkassen om 24 mark om måneden i den tid, han var indkaldt. Præsten havde fortalt, at sognets indkaldte til sø- og landmilitsen fik fra kassen.

Udover Frederik Hansen var der også Smed Mikkelsen, Mathias Kaad tillige med Frederik Wilhelm Andersen fra Stenderup, som også var indkaldt senere som forstærkningsmand. Ellen og børnene kunne - med lidt hjælp fra de gamle - nok klare dagen og vejen. Der var også sparet lidt op til dårlige tider!

Om morgenen den 18. tog Frederik varm afsked med alle i huset og traske de mod Sønderborg, 34 år og far til tre børn. I sin rygsæk havde han sin gamle brune læderdagbog, som han ville fortsætte med at skrive i. Da Frederik passede Bøffelkobbelt på sin vej ud, vidste han ikke, at tre måneder efter gik det den anden vej med preussere på begge sider.

Fra den 18. januar til den 30. januar bliver Frederik Hansen indkvarteret i Vester Sottrup og bliver nødtørftigt uddannet. Frederik får lov til at gå hjem om aftenen og stille næste dags morgen. Den 31. januar kommer han med

dampskibet fra Sønderborg til København. Her bliver Frederik søsyg i en storm og måtte op på dækket. Frederik betalte en matros 3 mark for leje af en køje, fordi han frøs så forfærdeligt. 1. februar lagde skibet til ved Toldboden, og alle blev udskibet. Nu går turen med jernbane til Korsør, hvor han indkvarteres. Herfra sejlede vores soldat til Kegnæs og ankrede op for at sejle tilbage til Sønderborg den 16. februar. Nu marcherede de til Sundsmark for at blive indkvarteret.

” Den 17. om Morgenen marserede vi igjen til Sønderborg og kom med Dampskibet Valdemar til Faaborg henimod Aften. Derfra marserede vi $\frac{3}{4}$ Mil til en By der hedder Falsled, der kom jeg og Jacob Jensen i Quater hos en gammel Sømmand. Det var det bedste Quater jeg har haft i Krigstjenesten. Vi blev meget godt beværtet om Aftenen med god varm Spise og Kaffe og om Morgenen fik vi først Brød og Brændevin, siden Kaffe og Brød og saa fik vi hver 2 Stykker Mad med paa Reisen. Den 18. marserede vi $5\frac{1}{4}$ Mil til en By som hedder Sandager. Der blev vi indquartert og fik varm Spise. Det var paa en Herregaard. Den 19. marserede vi 3 mil til Strib, som er Færgestedet til Fredericia. Men da 11. Regiment skulde oversettes før os, og det var Aften, maatte vi $\frac{3}{4}$ Mil tilbage paa Landet, til en Bye som hedder Røjle, der blev vi indquarteret og fik varm Spise. Der maatte vi ligge i en Lade, hvor det sneete ind til os.”

Næste dags aften stod Frederik i Fredericia. Det lykkedes at blive indkvarteret trods trængsel i gaderne. Næste dag, den 21. februar, blev alle stillet op på Rådhuspladsen og inddelt i regiment. Frederik kom i 20. regiment, 6. kompagni og fik nummer 453. Den aktive tid i krigen startede med forposttjeneste. Frederik klager over uvejr og våde fødder. De lange støvler kunne ikke klare at stå i slam i 48 timer. I fritiden kunne de krybe ind i en åben lade med lidt halm.

Den 8. marts beskriver Frederik Hansen sit første møde med fjenden. Da kompagniet lige var kommet på forpost ved Krybily, blev de angrebet af preusserne. Frederik fortæller om preussiske granater, der slår ned i en mose ved siden af og gjorde ingen skade.

Da kompagniet var næsten omringet, måtte de trække sig tilbage gennem en skov og over en mark i dynd til knæene. Nu måtte de løbe alt det, de kunne til Fredericia. Frederik fortæller også, at 1. kompagni var med i tilbagetrækningen og flygtede mod Erritsø, men blev afskåret og tilfangetaget. Kun otte mand kom tilbage.

Endvidere skriver Frederik Hansen:

” Preusserne tog deres Stilling en $\frac{1}{2}$ Mil udenfor Fredericia i Retning mod Eredsøe, Staustруп og Triel-Skov. Der opkastede de deres Skanser uden nogen Modsigelse fra de danske indtil den 19de. Da var vi just kommen paa Forpost igen ved et Tobakshuus som laa midt imellem Staustруп og Fredericia. Klokken 9 kom jeg paa Post, og neppe havde jeg staaet en $\frac{1}{2}$ Time, førend jeg saa store Koloner rykke frem, baade Infanteri og Kavaleri. Det varede heller ikke længe, førend vi foran os saa en tæt Kjede rykke frem mod os, helt usenert frit og uden Dækning ned i en Slugt, paa venstre Flanke af min Post. Venstre Fløj retirerede, jeg og min Rodekammerat blev den yderste Post. Jeg sagde til ham, at det havde ikke nødtigt at retirere endnu, thi de kan ikke lange os. Men næppe havde jeg sagt dette, førend vi fik en Salve op i Flanken. En Kugle ramte paa Enden af min Livrim, saa Spændet og den ene Taske fløj bort. Jeg styrtede til Jorden, men sprang op igen og løb tilbage hvad jeg kunde.

Jeg fik Livrimmen sammenbundet med et Reb og blev noget tilbage. Omendskjønt Kuglerne peb rask forbi, hvor jeg opholder Mig, indtil henimod Aften, saa maatte jeg med at storme Tobakshuset, som Preusserne havde taget. Jeg havde ikke een Patron, men maatte med alligevel, thi vi havde en Commandeersergeant, som heder Amiralie. Han var beskjenket hele Dagen. Han tvang mig til at følge med enten jeg havde Patroner eller ei.

Jeg var ogsaa saa troskyldig og løb med i al den Kugleregn, som jeg neppe antog for at slippe frie for at faae en Kugle. Vi laa paa en Banke, hvor Tyskerne ret havde skudt paa os. Min højre Sidemand fik en Kugle i den ene Hofte, og min venstre Sidemand fik en Streifkugle paa det ene Ben. Det var de to eneste Menige, der blev saaret der.

Vor Compagniekomandør Primeer-Løjtnant Riise fik en Kugle i det ene ben.”

Nu fortsætter Frederik med at fortælle, at det ikke lykkedes at erobre tobakshuset. Mandskabet måtte tilbage i dækning og blive der i endnu en nat bag nogle møjbunker. De fleste havde bortskudt deres patroner, så midt om natten fik de udleveret en ny sending. Nogle havde Tap-rifler, og andre havde Minie-rifler, alligevel fik de kun ammunition til Minie. Tap-riflerne måtte vente til bedre tider.

Den 20. marts begyndte preusserne at bombardere Fredericia, så nu blev 20. regiment afløst af 9. regiment. I Fredericia kunne mandskabet ikke blive i deres



Frederik Hansen var også med ved Fredericia

kvarter på grund af vedvarende bomberegner. Midt om natten måtte to delinger af Frederiks kompagni op i byen for at hjælpe til, da det brændte utallige steder.

Af Frederik Hansens dagbog fremgår, at han har været syg:

” Da jeg ikke var rigtig rask, meldte jeg mig hos Lægen, og kom over til Børovig paa Fyen, derfra blev vi kjørt til en Herregaard, som kaldes Billeshave. Der var et Felt-Lazareth. Jeg og Peter Petersen fra Stenderup var i een Stue, der laa ogsaa 3 saarede der. Den ene døde den 9de Dag efter at han havde faaet saaret. Det var en Fyenbo, hans Pleiefar og Broder var just netop den Dag der da han døde. De fik lov til at tage ham med hjem. Een fra Aalborg Amt, som ogsaa var haard saaret, døde, da jeg var der. Jeg fulgte med til hans Hvilested, han blev begravet paa Røile Kirkegaard. Paa dette Lazareth var jeg i 10 Dage. Altsaa den 31. Marts kom jeg til Fredericia igen. Der gjorde jeg kun 3 Forposter, til den 10. April, da vi henimod Aften fik Ordre til at møde ved Stranden i marschfærdig Stand. Klokken 6 om Aftenen kom vi med Dampskibet til Børovig, og der blev vi kjørt over Fyen til Faaborg. Da vi kom forbi det gamle Quateer, som jeg havde i Falsled, var Konen og tog imod mig. Jeg fik Kaffe og et godt Stykke Mad hos hende med paa Reisen.”

Den 11. april klokken 3 om eftermiddagen kom Frederik til Faaborg og blev indskibet. Hele styrken kom til Høruphav om aftenen og marcherede straks til Viby. Frederik fortæller, at han blev efterladt hos bagagen og blev ikke indkvarteret før sent på natten. Kompagniet blev tre dage i Viby, marcherede til Sønderborg den 14. april og kom straks på forpost på Dybbølsiden. Enheden lå i reserve bag skanse 8, hvor granaterne suser om ørerne, som Frederik skriver i sin dagbog. Dagen efter blev kompagniet reserve mellem brohovedet og skanserne.

Den 16. og 17. april var Frederik på forpost uden for skanse 8 og havde nu kun 4-500 meter til preusserne. Af dagbogen fremgår, at der var det bedst, for her regnede det ikke med granater. På selve angrebsdagen, den 18. april, var 20. regiment reserve mellem skanserne og brohovedet. Frederik beskriver opholdet rædsomt, som at være midt i den stærkeste torden.

” Klokken 10 blev vi angreben af Preusserne, vi maatte strax til Forstærkning til venstre ned efter Vemmingbund. Vi blev commanderet til at storme og Preusserne maatte trække sig tilbage. Vi kom dygtigt fremad, men til stor Skade, thi det varede ikke længe, førend vi maatte retirere igen med stort Tab af Saarede og Døde og en Mængde blev fangetaget. Jeg retirerede saa længe jeg kunde. Først kom jeg til at hvile mig i en Grøft halv fuld af vand, der blev jeg gennemblødt og Støvlerne fik jeg fulde af Vand. Siden blev jeg tungere til at løbe. Jeg løb saa videre og naaede en afbrendt Gaard, C. Jensens Dybbølmark. Der skjulede jeg mig nogen Tid bag de staaende nøgne Muure. Der blev Mangen fangetaget, men jeg tog til mine Been igen, og tog Retning mod Nordost. Der opnaaede jeg et lille Gjærde, hvor jeg tog Dækning igjen. Der var 7-8 Mand og en Officeer, og han befalede os at skyde, men inden jeg fik mig lidt udhvilet, saa jeg, at jeg var ene. Jeg rejste mig og løb igjen langs et Gjærde, indtil jeg naaede et andet, og kom over det. Der fik jeg en Kammerat, som ogsaa kom der, en fra Flensburg, vi søgte vores Dækning der, saa godt som vi kunde, thi vi kunde ikke komme videre.

Vi var allerede saa langt tilbage, at vores havde taget deres Stilling ved Brohovedet, og vi var i lige stor Fare fra begge Siderne for Kuglerne. Jeg laa med Næse liige mod Jorden, og kunde ikke vove at hæve mig. Jeg laa der omtrændt en Times Tid, saa hørte jeg en som sagde: Kammerat hvad skal vi gøre? Da var det den Flensburger, thi da jeg ikke kunde hæve mig for at see op, viste jeg ikke om han var falden. Jeg sagde til ham, lad os kun ligge ganske rolig, thi endnu kan vi ingen Steder komme, maaske

naar det bliver Aften vi saa kan komme afsted. Jeg lagde mig saa og lytte igen, thi Kuglerne fløj over os i 100-Tal fra begge Sider.

Omsider hørte jeg smaasnakken, jeg hørte de taledede tydsk. Jeg raabte strax Bardon Kammerat, og det raabte jeg 3 Gange førend jeg fik Svar. De sagde saa til mig, kom Mahl hierüber. Jeg sprang over Gjærdet, imens Kuglerne fra de danske spillede rask om Ørene på mig. Jeg laa hos dem i en $\frac{1}{2}$ Times Tid, saa kom vi tilbage, op imod Skanserne, hvor vi var i stor Fare for Granaterne fra de danske, især fra et Orlogsskib som hedder Rolf Krake. Men det lykkedes mig at komme ubeskadiget Syden for Skanse no. 1 ud paa Schauseen, der var jeg uden Fare for Kuglerne.”

Nu beskriver Frederik Hansen, hvorledes fangerne blev ført fra skanserne over Bøffelkobbel gennem Nybøl til Gråsten Slot. Da transporten nærmer sig Nybøl, beder Frederik en officer om tilladelse til at besøge sin kone og sine børn på Præstevænget. Tilladelse blev givet, i følgeskab med en husar, og Frederik skynder sig hjem ad den gamle vej til Gråsten, nemlig ind ad Tingvej, bag om kirken, forbi den gamle skole og degn Bundesens hus, ned ad Skolevænget og hjem.

Frederik Hansen opholder sig hjemme i kort tid. Cathrine, Anna Magdalena, Catharine Helena og lille Hans samt forældre var overrasket og glade



Frederik Hansen var med i modangrebet af 20. regiment den 18. april i 8. brigade

over besøget. Frederiks kone troede, han var i Fredericia, og derfor var hun lykkelig over, at børnenes far var i live.

Alle var overbevist om, at slesvigere ville blive hjemsendt fra Flensborg om få dage. Frederik vidste ikke, hvor han skulle hen, men han var sikker på, at alt ville blive godt. Efter en god kop varmt at drikke og noget godt at spise, fik han fyldt sin mulepose og hilste af med kone, børn og forældre. Den preussiske indkvartering flokkedes omkring ham og mente, at han snart ville være løsladt.

Nu gik turen ad Præstevænget mod den nye chausse til Gråsten. Frederik nåede sin fangetransport, inden turen fortsatte til Gråsten Slot. På slottet blev der opstillet vagtposter, så fangerne ikke ville stikke af. Efter en tid blev fangerne drevet ind i et større rum og fik udleveret et stykke flæsk og et stykke brød. Herefter begyndte "udplyndringen"; alle, der havde to par støvler, fik fratrækt det ene par. Alt andet, undtaget det nødvendige, blev fratrækt dem.

Frederik Hansen havde netop om morgenen modtaget nogle breve til kompagniet, hvilke han forsøgte at aflevere til en kommandørsergent. Sergenten mente, at Frederik skulle beholde dem indtil videre, hvorefter de blev pakket i tornysteret. Imidlertid var der en preussisk officer, der forsikrede Frederik om, at hvis han fik brevene, ville disse blive afleveret gennem en parlementer. Dagen efter, den 19. april, blev Frederik og de andre ført til Flensborg. Fangerne blev indkvarteret i Nørre Kirke og særdeles godt beværtet af byens befolkning.

Frederik fortsætter sin dagbog:

” Vi var endnu i den gode Mening, at vi paa anden Dag skulde permitteres, thi om Aftenen blev Slesvigerne skildt fra de Andre, og en Deel af dem kom med Jernbanen. Men paa anden Dag, den 20de stillede vi paa Jernbanegaarden.

Vi fik den Trøst der, at naar vi kom til Hamburg, saa skulde vi permitteres der. Der fik vi allesammen hver 2 Mark af et ubekjendt Fruentimmer med paa Reisen. Vi var en 5-600 Mand. Saa maatte vi paa Jernbanen til Hamburg. Der kom vi ind i Exerseerhuuset og fik varm Spise, derfra kom vi ind i Byen.

Vi kom 80 mand til at ligge hos en Gjæstgiver i Polstrasse. Der var vi den 21de og blev godt beværtet, men ingen Tanker om Permissionen derfra.

Men de sagde, at der var thelegraphferet til Berlin, saa blev vi permitteret derfra, men saa begyndte vi at tvivle. Den 22de kom vi paa Jernbanen til Berlin.”

Herefter nævner Frederik mange stationer, toget passerer på ruten til Berlin. I Berlin er det lige tid til lidt at spise, så går turen videre.

Frederik skriver, at natten til den 23. april kører de 28 mil og får gaver ved flere stationer. Frivillige preussere kaster gaver op i vognene til dem. Det er især brød og cigarer. Frederik skriver, at han har støvlerne fyldte med cigarer. Nu ser fangerne for første gang de høje bjerge i landskabet, 5000 m med evig sne, inden de klokken 17 ankommer til Schweidnitz i Slesien.

” Vi blev her opstillet og fordelt. 300 Mand kom til at ligge paa Kasernen og 100 Mand, hvoriblandt jeg var, blev ført ud til Voldene. Der var Muure af Kampesteen opført ved begge Sider, som ere 8-10 Alen høie, og Spaseregangen vi havde derimellem, er 20-30 Alen bred. Inde i Muuren ere der store Stuer, hvori vi boede. Muuren er 4 Alen tyk. Der gaar en Broe over Graven. Der samlede sig mange af Byens Indvaanere hver Dag, for at se de danske Fanger. Jeg antog at de vare medlidende Folk, thi de kom og kastede saa meget ned til os, baade Hvedebrød og Cigarer, og mange andre Ting som vi skulde have til en Erindring. Men det varede kun 8 Dages Tid, førend Commandanten forbød det hele. Han var ikke af samme Karakter som Indvaanerne, det var en rigtig Skurk.

Den 24de fik vi uddelt Lønning, som bestod af firkantede Stykker Pap med paalydende 9 Penning, og som blev os sagt, at vi kunde betale med dem til en Kone, som kom med Kaffe til os Morgenens og for Vaskning. Om Eftermiddagen skrev jeg til min Kone for at kunde vide hvor jeg er, samtidig skrev jeg til Compagniet om de Breve jeg afleverede i Graasten.

Den 25de om Morgenens blev vi sendt uden for Byen til nogle forfaldne Fæstningsværker. Her fik vi udleverede Spader, Skovle og Trillebører, og nu kom vi i Arbejde. Disse Fæstningsværker skulde vi sløjfe, det var ikke noget rart Arbejde. Den 26de var vi paa Spadserertur, og havde Eftermiddagen fri til at passe vores Tøj.”

Frederik Hansens fangegruppe fik tildelt en preussisk løjtnant der hed Brixen, som ofte tog dem med ud at spadserere. Den 26. april spadserede de ud til nogle høje bjerge, der lå ca. 1 mil uden for byen. Bjerget hed Suptenberg, det højeste i Slesien, og har et lille kapel på toppen. Turen kan klares på to timer. Den 29. april kom der 18 danske fanger hertil, og den 1. maj kom 16 sårede, men som var helbredt i Rendsborg.

” Den 30de om Morgen, da vi var opstillede og skulde paa Arbejde, red Kommandanten til Hest foran Fronten, og han spurgte om der er en Tømmersmand iblandt. Ha-Ha tænkte jeg, det er noget for mig, det kan da ikke blive værre som at bruge Spade og Skovl. Jeg traadte ud ad Gelledet og svarede ja. Han spurgte ogsaa om en Snedker og en Bødker. En Sergent førte os ud til et borgeligt Værksted uden for Byen. Jeg skulde reparere Trillebører, Snedkeren og Bødkeren skulde lave andet. Den 1. Maj om Morgen Klokken 8 skulde Løjtnanten efterse os, da han gik langs Fronten, standsede den Cigarmager som samtidig med mig blev tilfangetagen, og som havde en Slesvig-Holsteinsk Cokarde Felthue. Løjtnanten spurgte hvilke Folk han havde kæmpet for. Det danske svarede han. Hvilke Cokarde har De i Deres Hue, for denne tilhører ikke den Uniform De bærer, hvorfor jeg nu strængt befaler Dem til at borttage denne Cokarde og forskaffe Dem en svarende til Uniformen. Jeg blev forundret over den maade Løjtnanten gik frem mod ham, skønt denne Straf kun er lille, havde jeg dog faaet mig lidt hævn. ”

7. maj var man ogsaa paa en tur igennem byen Weigenrode, hvor alle slesvigere lod sig fotografere. Preussen er til stede ved en gefreiter, ellers er der:

Fra Sønderborg: guldsmed Frederik Wilhelmsen og murer Hans Chr. Christensen. Fra Als: Peter Petersen, Lauensby, tjenestekarl Jørgen Jørgensen,



Svenstrup. Fra Sundeved: Hans Chr. Hansen, Broager Mark, Lorenz Jessen, Dynt, boelsmand Chresten Christensen, Blans, snedkermester Asmus Poulsen, Blans, vores egen Frederik Hansen, Nybøl, smed Christian Clausen, Rønshoved, arbejdsmand Boni Petersen, Bau, skomagersvend Peter Wilhelm Møller, Tørsbøl, skrædder Mathias Sørensen, Westerbau, arbejdsmand Lauritz Nissen, Øster-Lindet.

Samme dag fortæller Frederik, at de overværede en katolsk begravelse. Først kordrengene, så kom degnen med et lys, så liget, som blev båret på en bære af 16 mand. Alle, der bar, havde en citron i den ene hånd. Efter liget kom damerne og til sidst mændene:

” Den 9de blev en dansk Fange begravet. Han var fra Sjælland og havde 5 børn hjemme. Vi var alle med til at følge til Graven. Alting blev gjort ligesom hos os, undtagen med Jordpaakastningen, først kastede Præsten, efter at han havde gjort Talen, 3 Haandfulde Jord paa Kisten i Graven. Derefter kom alle vi andre, baade cevile og Melitair. Musik, 11 Mand stærk, spillede fra Latzaretten heelt igjemmen en Bye som heder Schönbraunau.”

15. maj, pinsedag, var Frederik på spadseretur sammen med tre andre og én preussisk soldat. Selskabet var inde på den evangeliske kirkegård. De gik ind i kirken, hvor organisten spillede på orglet. Ved den østre ende af kirken ligger 11 borgere begravet i en indhegning. Graven stammer fra 1848, da der var revolution over næsten hele Europa. Den preussiske regering beordrede alle byer til at oprette en borgermilits til bekæmpelse af oprør. En major havde kommandoen her i Schweidnitz og en kommandant af ringe karakter, som Frederik skriver. En dag havde majoren alarmeret styrken på grund af oprør. Da kommandanten hørte det, ville han forbyde det, men alligevel stillede borgerbevæbningen. Kommandanten blev opfaren, og en del pøbel stillede omkring hans hus. Da løb han på kasernen og kommanderede militæret til våben og befalede dem at skyde på borgerne. En hel del blev såret, og 11 blev skudt og døde på stedet.

” Den 16de 2den Pinsedag skulde jeg igen have været ude at spadserere, men fik daarlige Øjne, saa derfor maa jeg blive hjemme hver Dag. Alle de Andre der ikke har Øjensyge arbejder 5 Timer hver Dag.”

I den følgende tid er der mange begravelser at deltage i. Den 23. maj blev to danske fanger begravet. Den ene fra Lolland, den anden var fra Fyn. Den 25. maj var der en fra Tønder, der blev begravet.

1. juni kom 300 af fangerne til Østrig/Ungarn. Der var nu 100 mand tilbage. I et længere uddrag af dagbogen beskrives en katolsk messe.

2. juni arbejder Frederik med reparationen af en bro - helt alene, adskilt fra sine kammerater. En herre kommer hen og taler med opsynet, en sergent. Derefter kommer herren hen til Frederik, og siger goddag. Frederik bliver overrasket over at høre manden tale dansk. Det viser sig, at manden er snedker og har været i Danmark. Snedkeren har arbejdet i både Haderslev og Aabenraa samt flere andre steder. Manden kunne godt have tænkt sig at bo i landet, men kulden var for streng. Endelig kunne manden ikke forstå, hvorfor man var utilfreds med at leve under den danske konge, for alle så ud til at have det godt. Nu kunne Frederik meddele, at slesvigerne aldeles ikke var utilfredse med kongen eller Danmark, så manden måtte være forkert underrettet. Hvis der endelig var en enkelt utilfreds, så måtte det være hertugens tilhænger. Denne hertug boede kun fire mil fra Schweinitz på godset Prinkenau, indtil 1848 boede han på Augustenborg Slot. Hertugen havde forsøgt at fravriste Slesvig/Holstein fra Danmark og gøre området selvstændigt.

Fra den 3. juni til den 9. juni arbejdede Frederik sammen med flere andre på broen. Der var mange tilskuere, som havde lidt underholdning. Én af fangerne, en musiker, havde købt en violin og spillede lystigt til arbejdet. Frederik og en fange ved navn Rasmus var begyndt at fremstille træsko og kegler, som de solgte til tilskuerne.

Den 13. juni blev der hjemsendt fem mand efter ansøgning fra familien.

Den 14. til 16. juni blev der arbejdet på værkstedet, bl.a. med fremstilling af træøfler til en løjtnants kæreste, og tre trækors til gravsteder. Om eftermiddagen er der plads til spøg og skæmt, bl.a. keglespil og sang m.m.

17. juni var Frederik i byen sammen med flere andre. Efter endt arbejde gik selskabet ned i byen og købte sig nogle kolde bøffer og brændevin og hver et lille rundstykke.

21. juni blev der vist rundt i plantagen, der omgav byen. De var ca. 30 mand og én vagthavende løjtnant samt en del andre officerer. Plantagen er smukt anlagt med mange frugttræer - kirsebær og blommetræer samt mange blomsterbuske. Midt i plantagen er der et sted, hvor der vokser egebuske med stier udenom. På denne plet, fortæller Frederik, fortælles der, at der engang var et krudtmagasin, som bestandig blev bevogtet af en skildvagt. Kommandanten i byen var en rå og ondskabsfuld person, som fandt fornøjelse i at pine og straffe militæret på det grusomste. For at få dem straffet, udklædte kommandanten sig som Djævelen og gik hen imod skildvagten, og selv om vagten anråbte ham,

svarede han ikke, men nærmede sig langsomt, så posten mistede modet og løb sin vej.

Efterfølgende blev han straffet voldsomt for at have forladt sin post. Engang da der skulle en polak på denne post, bad denne om at få udleveret en patron, hvilket han fik. Polakken overtog vagten kl. 18 og tænkte kun på uhyret, der skulle komme. Efter to timer så han en hvid skikkelse nærme sig, han fældede geværet og råbte det an tre gange, men uden at få noget svar. Nu lagde polakken geværet an og skød. Uhyret råbte og skreg, at han var generalen og skudtet ikke havde ramt ham. Skildvagten løb hen og stak bajonetten i ham. Afløsningen på tre mand kom og stak også deres bajonetter i kommandanten. Herefter bar de den døde ind til vagten på deres geværer.

På denne plet med egebuske ligger kommandanten begravet under en bred granitsten og på midten udhugget et menneske, som ligger på ryggen med fire bajonetter gennem brystet.

26. juni besøger Frederik og tre andre en lille by, der hed Wiezenrode. På vejen hjem var selskabet til dans på den lokale kro. Frem til den 31. juni blev der arbejdet på værkstedet om formiddagen og holdt fri om eftermiddagen.

3. juli kom der 480 fanger til Schweidnitz fra Als. Preusserne var gået over Allsund, hvilket Frederik og de andre ikke rigtig kunne tro. Frem til den 17. juli var Frederik og tre andre på arbejde i en lille by der hed Schönbrunn.

Frederik og de andre var nu godt "hjemme" i området og havde tjent penge på tøfler, stylder og kegler m.m., så de førte et godt liv med rigelig føde og våde varer. De kunne tillade sig at gå på kro og more sig. Mange steder - fortæller Frederik - betalte lokalbefolkningen gildet.

22. juli var en trist dag for Frederik Hansen, han skriver:

” Klokken 4 om Morgenen døde Chresten Christiansen fra Blans her paa Lazarettet af Thyfus og den 24de om Morgenen blev han begravet. Vi blev ført under Kommando til Lazarettet af Løjtnanten.

Da Kisten blev baaret ud, saa vi at den var pyntet som alle de Andre, der er bleven begravet her. Med Musikkorps i Spidsen satte Følget sig i Bevægelse til Afmarsh til Kirkegaarden. Da Kisten var sænket i Jorden, holdt Præsten en kort Tale, og vi Andre alle hans Kammerater gav ham et sidste Farvel, med at kaste hver 3 Haandfulde Jord i Graven. Han blev begravt lige ved siden af fire andre danske. Disse fire Grave er kønt opsat og der er plantet Blomster paa dem. Et lille Dannebrog vejer ogsaa paa Graven.”

30. juli spadserede fangerne til et bjerg 10 mil øst for byen ved navn Zopten. Halvvejs oppe, fortæller Frederik, er der to kæmpestene, der kaldes Fiskene og Jomfruen. På toppen er der ingen træer, men et lille træhus med en beværtning og kiosk med salg af forskellige småting. Der var en stor kikkert, og man skulle indskrive sig i en protokol, så man kunne se, de havde været der. Det var endvidere et lille kapel med gudstjeneste én gang om året. Vejen ned var en anden end op, men dobbelt så lang. Man kom gennem en lille landsby med et stort ølbryggeri. Netop som selskabet bestilte nogle flasker øl, var ejeren, en baron, til stede. Baronen gav en arbejdsmand ordre til at køre en halv tønde bayersk øl ud til selskabet - det ville han forære dem.

Derfra kom de til et værtshus, hvor løjtnanten gav kaffe og brød. Øllet havde sat de danske i godt humør, og det gik med gode danske sange hjem til byen. Hjemkomsten var klokken 20 om aftenen.

Det ser ud som om Frederik Hansen lever bedre og bedre som tiden går:

” 31de blev jeg budt paa Middag hos en Familie i Byen. Manden hed Kaiser, han ejede et stort Hus og i hans Forretning er der sysselsat 30 Fruentimre med at lave Tøjblomster. Hver Søndag har denne Familie een af de danske Fanger indbudt til Middag, men vil gerne have een der kan tale lidt Tysk.

Jeg blev meget godt beværtet med Spise og Drikke. Om Eftermiddagen var jeg med ham ude at spadserere. Vi var paa flere Sommerforlystelser, hvor han viste sig imødekommende over for mig. Han fortalte mig Aarsagen, hvorfor han bespiste een af de danske Fanger hver Søndag, han har nemlig en Søn, som er Soldat, og ligger i Slesvig. Sønnen har ogsaa været i Jylland, og efter det som han har skrevet, forklarede han mig, at hvor han har ligget i Kvarter, har Folkene været saa gode og omhyggelige med ham, hvorfor han nu vil Gengælde det mod os. Om Aftenen ledsagede han mig hjem.”

Fra den 1. august blev der åbnet for hjemsendelse. Den 6. august blev seks slesvigere hjemsendt - Frederik Hansen synes, det er trist, for nu er der kun seks tilbage. De næste 14 dage går med lidt arbejde, bl.a. stylder til kommandanten, ellers de frivillige spadsereture.

Den 15. august om eftermiddagen fortalte en preussisk gefreiter, at han mente, de skulle rejse hjem i morgen. De danske havde ikke meget tiltro til ham!

Den 16. august om morgenen stod de sidste tapre danskere til morgen-

parade. Der blev meddelt dem, at i dag skulle de have fri. Senere på dagen fik de ordre til at bringe uniform og støvler i orden, da de skulle rejse kl. 19 aften. Dette gjaldt de seks slesvigere i kassematterne og den ene på lazarettet. Da vi steg på toget, udråbte løjtnant Brixen tre kraftige hurra.

Den 17. august klokken 10 ankommer toget til Berlin. Fra banegården marcherer danskerne ad Neu Friedrichstrasse gennem Königsstrasse, videre Unter den Linden forbi kronprinsens slot og kommandantskabet. Da de var kommet forbi Brandenburger Tor og gennem Wilhelmstrasse, sluttede marchen på Potsdammer banegård. Klokken 12 afgik toget til Magdeburg med ankomst klokken 4.

Den 18. august samledes alle fanger fra forskellige fængsler på kasernen, og efter et måltid mad fortsatte man med toget klokken 18 om aftenen.

Den 19. august klokken 9 var toget i Lübeck. Her fik fangerne 45 lybskskilling i rejsepenge, og så skulle de selv befordre sig hjem. På banegården betalte hver 42 lybskskilling for at komme til Hamburg, resten, tre skilling, skulle så række en sidste del af vejen hjem til Nybøl.

Nogle fanger sluttede sig sammen og ville hutle sig gennem Holsten. Frederik slog sig sammen med Lorenz Jensen, der havde så mange penge, at de to kun skulle gå hjem fra Flensburg. Det var fire fanger, der kom med toget i Altona med ankomst Flensburg kl. 23 om aftenen. I Flensburg var der seks mand, der hyrede en enspændervogn til Sønderborg.

Frederik Hansen kom hjem til Præstevænget 1 den 20. august kl. 7 morgen. Den lille familie gjorde store øjne, da Frederik stod i døren, han blev modtaget med jubel af sine tre små børn. Og nu skulle der fortælles, efter at bedstefar og bedstemor på begge sider var forsamlede. Nu var det godt, at den brune læderdagbog var med tilbage i tasken.

Året ud fortsatte Frederik med alt forefaldende arbejde i omegnen. Han var fiks på fingrene og udviklede sig hurtigt til en habil håndværker. Efterhånden fik han ry for at kunne mure. Da der var ved at komme ro over feltet i Nybøl og Stenderup, begyndte folk også at ville have noget gjort ved hus og hjem. Byen havde lidt under krigens slitage, og især i Dybbøl skulle der tages fat på næsten alle bygninger.

Der har uden tvivl været indkvartering på Præstevænget 1 under krigen, for i januar måned 1865 tilkendes Frederik Hansen er krigsskadeserstatning på 28 rigsdaler, som kan udbetales. Denne sum hjælper den lille familie en hel del - nu kan de tænke på at skaffe sig flere arvinger. Frederik synes ikke der er de helt store ændringer i det daglige.

Præsten fortsætter sin gerning, men degnen vil ikke sværge på tysk, så han rejste nok til Danmark. Frederik håber, det bliver Bundesen, der snart skal til at tage sig af hans børn i skolen.

Ét år efter, eller den 3. februar 1866, føder Cathrine sit fjerde barn, lille Anne Marie. Samme år hen på efteråret bliver Frederiks mor syg, og den 13. september døde hun i hjemmet.

Allerede året efter kommer lille Jørgen den 17. september. Nu er der fem børn. Da Anna Magdalena skulle begynde i skolen, fik byen en ny degn. Det blev en sydslesviger, der hed Mathias Lorenzen - nu var det kun at håbe, det ville blive lige så godt som hos degn Bundesen. Den gamle degn holdt, hvad han lovede, han ville ikke sværge troskab til kong Wilhelm.

Da Cathrine igen var svanger i 1869, skulle familien tænke på at finde et større hus at bo i. Frederik havde oparbejdet en lille murermeisterforretning og var ikke fattig, så derfor havde han penge til et hus, der var blevet ledigt på Skolevænget 22 A, lige ved siden af. Huset var betydelig større, og her kunne hele familien, både gamle og unge, være. Huset var et indsidderhus i toften fra bolet Højgaard. Samtidig kunne huset på Præstevænget sælges til en mand, der hed Peter Petersen. Det gik rigtig godt for familien Frederik Hansen.

Efter overtagelsen i 1870 var Frederik hovedsagelig beskæftiget med murerarbejde. Alle betragtede ham som murermester, og mange skulle have bygget hus.

Frederiks forældre befandt sig udmærket i den ene ende at det store hus. Faderen er nu 73 år, moderen er 69, så begge er ved at komme op i alderen. Anna Magdalena, Cathrine Helena og Hans går i skole i Nybøl hos den nye



Skolevænget 22 A, Nybøl - Frederik Hansens hjem fra 1870 til 1910

degn. Anna Marie, Jørgen og den lille ny Peter Frederik bliver passet og plejet på Skolevænget.

Frederik tænker på sin tid som forstærkningsmand i 1864 - forhåbentlig er han nu for gammel til at blive indkaldt til Frankrig for at kæmpe for den "nye" kejser Wilhelm. Det er flere yngre, der bliver tvungen i krig. Cathrine mener, Frederik er for gammel.

Den 7. februar 1873 kommer lille Christian til verden, næsten som en selv-følge. Cathrine mener, det går nok med en lille mere, og hele familien er da også glad og lykkelig.

Året efter får Nybøl en sparekasse, som Frederik sætter sine penge i. Han er nu en holden mand på grund af flid og arbejdsomhed.

Nu var Cathrine og Frederik enige om, at det var slut med flere børn, men fire år efter smuttede det. Lille Cathrina Marie kom til verden den 11 juni. Samme år, nemlig 1877, får Frederik Hansen sin erindringsmedalje fra krigen i 1864.

Bedst som foråret stunder til 1882, dør Frederiks far, Hans Hansen, på Skolevænget. 1. marts udånder han, og én uge senere begravnes han på Nybøl Kirkegaard.

Nu går tiden med skolegang for børnene og arbejde for de voksne. Alle ser ud til at trives godt. I mange år går alt, som det skal, familien kan følge med i, hvad der sker i Berlin, men underretninger fra København halter det med. Familien sørgede ikke over, at der døde to kejsere i 1888, men det bekymrede dem, at der var forrettet et poststrøveri i Bøffelkobbelskov en tidlig vinterkold forårsnat. Vognen kom ved 23-tiden fra Sønderborg på vej mod Flensborg. Deligencen blev stoppet af en barrikade og tvunget i grøften. Røverne undslap med 11.000 mark og blev aldrig fundet.

Frederik skulle heller ikke til fest den 18. april 1889 på "Gottesacker" lige øst for kirken. Alle preussere var til stede for at fejre 25-årsdagen for sejren over "Die Dübber Höhen" - man var også ankommet helt fra Berlin i dagens anledning.

Nu var Frederik og Cathrine ved at blive gamle. Det ældre par havde dog en trøst og glæde, nemlig at sønnen Christian gik i sin fars fodspor. Christian var blevet en rigtig god håndværker og murede huse i området. Den 24. november 1895 bliver Christian - til stor glæde - gift med en københavner, nemlig Birthe Marie Hansine, datter af gæstgiver Hans Petersen, København. Allerede året efter kommer et barnebarn, nemlig Cathrine som blev født den 15. februar 1896, så brylluppet var på høje tid.

Nu måtte de "gamle" vente fem år på den næste, der hed Frieda og kom den 19. maj 1901. Det var sidste gang, Frederiks mor kunne glæde sig over et barnebarn. I løbet af vinteren 1902/1903 bliver hun svagere og skranter en del.

Den 6. april 1903 dør Frederiks kone, mor til otte børn, og begravet i Nybøl ugen efter. Det er meget svært for Frederik at komme sig efter dette tab, men det hjælper, at han bliver passet og plejet af Birthe og Christian samt børnebørn, der bor i huset.

Nu får Frederik nogle år som enkemand. En dag, han nyder sit otium, sidder han uden for huset på en bænk og tænker på sin børn.

Anna Magdalena fra 1860 er godt gift i København med Rasmus Pedersen.

Cathrine Helena fra 1862 er gift med Conrad Martin Nielsen Møller og bor i Nybøl. Her har Frederik to dejlige børnebørn, Anne Cathrine fra 1896 og Cathrine Helena fra 1899.

Hans fra 1863 var tjenestekarl i Stenderup indtil 1901, derefter gift og bosat i Chicago.

Anna Marie fra 1866 er Frederiks sorg, fordi hun er udvandret og død i Amerika.

Jørgen fra 1867 er godt gift i Almsted på Als.

Peter Frederik fra 1869 tog først til København og blev gift i Michaelis Kirke, dernæst bosatte han sig på Sylt.

Catharina Marie fra 1877 er stadig ugift og tjenestepige i Nybøl.

Endelig tænker Frederik på sin søn Christian, der bor hjemme og sammen med sin kone passer ham. Frederik er glad for at have sine to børnebørn omkring sig på sine gamle dage. Den 8. april 1910 om aftenen kunne både Christian og Birthe se, det ikke stod godt til med Frederik. De sad hos ham hele aftenen, og tidligt blev Frederik bevidstløs. Da Christian så til sin far kl. 3.00 om natten, var han død, 80 år gammel.

PS: Christian bygger sig nu et hus på Skolevænget 15 i Nybøl og sælger sin fars hus, som de har boet i indtil nu. Tre år senere flytter familien til Stenderup og skaffer sig et aftægthus dér. 1924 overlader Christian huset til sin ældste datter, Cathrine og Peter Hansen Moisen.

Christian Hansen dør den 10. juli 1955 som enkemand på Ragebøl plejehjem. Datteren Cathrine og Peter flytter senere til Rendbjerg. Efterkommerne, barnebarn og oldebarn, bor i dag i Egersund.

Arne Jessen
skribent

